

»Løjtnant-oprøret« i Tønder 1926: Drama, tragedie eller farce?

Af NIKOLAJ PETERSEN

Årene efter Genforeningen blev økonomisk vanskelige i Sønderjylland og dannede grobunden for en såkaldt Selvstyrebevægelse, anført af den karismatiske storbonde Cornelius Petersen. Ved siden af økonomiske krav agiterede han for at genindføre middelalderens frisiske bonderepublik. Samtidig med bevægelsens klimaks i efteråret 1926 anholdt Statspolitiet en lille gruppe yngre officerer med tætte relationer til Petersen og anklagede dem for forsøg på at anstifte oprør. Artiklen gennemgår det empiriske materiale vedrørende »løjtnant-oprøret« og baggrunden for, at de tre anklagede blev pure frifundet af Søndre Landsret i januar 1927.

Selvstyrebevægelsens udfordring

Det såkaldte »løjtnant-oprør« i Tønder i eftersommeren 1926 bød på en besynderlig blanding af drama, tragedie og farce. »Oprøret« førte til, at tre yngre officerer blev stillet for retten tiltalt for forbrydelser mod statsforfatningen i henhold til §§ 85 og 86 i den borgerlige straffelov af 1866. De relevante bestemmelser i de to paragraffer lød således:

§ 85: »[...] Den, som i den hensigt at forandre statsforfatningen [...] opvækker oprør, eller på andre måder fremkalder eller leder voldsgerninger, der tilsigter at bevirke en sådan forandring, straffes på livet eller med tugthusarbejde på livstid. Den, som deltager i oprør eller vold af den pågældende karakter, anses med strafarbejde i mindst 3 år.«

§ 86: »De, som på anden ulovlig måde søger at bevirke en forandring i statsforfatningen [...] anses med strafarbejde eller under formildende omstændigheder med statsfængsel.«

Den konkrete sigtelse gik ud på, at de tre officerer havde forsøgt at anstifte, henholdsvis medvirket til oprør ved at have rundsendt en skrivelse til et antal officerer med opfordring til at deltage i en ikke nærmere defineret aktion mod det parlamentariske system. Anklagen for oprør var drabelig i sine mulige konsekvenser for de anklagede. Under

retsforhandlingen smuldrede statsanklagerens sag imidlertid med det resultat, at løjtnanterne den 17. januar 1927 blev pure frikendt af et nævningeting i Søndre Landsret i Sønderborg.¹ Forinden havde Højesteret afslået anklagerens anmodning om at få sagen flyttet til en anden nævningekreds »på grund af de politiske stemninger på stedet«.²

Den alvorlige sigtelse og henvisningen til folkestemningen signalerede, at der var tale om en sag på højt politisk plan. På den anden side indikerede frifindelsen og anklagemyndighedens beslutning om ikke at forfølge sagen til Højesteret, at oprøret trods alt var en begrænset affære, ja måske en storm i et glas vand. Uanset hvorledes man vurderede dette, stod det dog klart, at den rørte ved følsomme strenge i forholdet mellem den danske stat og regering og dele af den sønderjyske befolkning i årene efter Genforeningen. De tiltalte havde nemlig handlet på opfordring af den karismatiske bondefører Cornelius Petersen, der i midten af 1920'erne stod i spidsen for en såkaldt selvstyrebevægelse i Nordslesvig. Bevægelsens vidtgående økonomiske og politiske krav gik stik imod regeringens og rigsdagens integrationspolitik over for det genforenede Sønderjylland. Genforeningens succes stod således på spil. Umiddelbart var bevægelsens mål at komme det betrængte landbrug til undsætning, men dertil var bevægelsen et element, om end et ejendommeligt sådant, i 1920'ernes generelle antiparlamentarisme. Endelig kom der et forsvarselement ind i billedet gennem selvstyrebevægelsens flirt med tanken om et selvforsvar, det såkaldte Bondeværn, og fremme af anti-parlamentariske mål med hær og flåde i ryggen.

Det sønderjyske landbrug efter Genforeningen

Troels Fink har bemærket, at folk i Nordslesvig og i »det gamle land« forud for Genforeningen havde dannet sig gensidige idealbilleder, der ikke kunne holde i den hverdag, der fulgte. For folk i Nordslesvig stod Danmark som landet, der flød med mælk og honning, og hvor der var social tryghed for alle. Men overgangen blev svær, og det tog sin tid, før sønderjyderne var på niveau.³ Da Nordslesvig var et udpræget landbrugsområde, var landbrugets indpasning i den danske landbrugsstruktur af afgørende betydning for, om Genforeningen ville lykkes.

I årene siden 1864 havde dansk landbrug gennemført en grundlæggende omlægning fra vegetabilsk til animalsk produktion og fra ekstensive til intensive dyrkningsmetoder, alt imens det gennem andels-

bevægelsen havde sikret sig kontrol over landbrugsindustrien og -eksporten. Disse ændringer havde det nordslesvigske landbrug nok søgt at følge med i, men forholdene på det regulerede tyske hjemmemarked bevirkede et efterslæb, der forstærkedes af krigsøkonomiens rovdrift på produktionsapparatet.

Landbruget i Sønderjylland stod derfor ved Genforeningen over for en strukturtilpasning, der krævede en betydelig kapitaltilførsel til modernisering af bygninger og driftsmidler samt ophjælpning af avlsbesætninger. Men denne omstilling kompliceredes af forskellige årsager. Den tyske rigsmarks totale sammenbrud i 1923 skabte store forskelle inden for landsdelen. De, der lod opsparet kapital forblive i mark, måtte se deres formuer forsvinde som dug for solen, mens de, der havde ladet deres gæld blive stående i mark, scorede en betydelig gevinst. De, som tidligt – ofte ud fra nationale motiver – skiftede marklån ud med kronelån, måtte optage forholdsvis dyre kronelån, som oven i købet blev opskrevet over de følgende år. Det samlede resultat blev, at gælden i det sønderjyske landbrug i 1925 var steget med 42 % i forhold til 1914. Men med store forskelle fra landbrug til landbrug: Mens 12 % af brugene var gældfrie, var hele 23 % belånt op over panteværdien og dermed sårbare over for ændringer i priser og andre økonomiske forhold.⁴

Den danske regerings og Rigsdags valutapolitik skabte utilsigtet akutte problemer for denne store gruppe. Efter svingende kronekurser i første halvdel af tyverne var der en udbredt stemning for at genindføre den »ærlige« krone fra før ophævelsen af guldindløseligheden i 1914, og i 1924 vedtog Rigsdagen en lov om at føre kronen op til mindst 70 % af parikursen over de næste par år. Sådan gik det ikke, idet spekulation i kronekursen hurtigt drev denne i pari, og fra 1. januar 1927 drog man konsekvensen og genindførte guldindløseligheden.⁵

Kronens opskrivning kom til udtryk i drastiske fald i landbrugets eksportpriser, der slog igennem med øjeblikkelig virkning. Derimod blev de indenlandske omkostninger kun langsomt og kun delvis justeret nedad. Især forblev gælden nominelt uændret, hvad der gjorde den stadig tungere at bære. Følgen blev et stærkt stigende antal tvangsauktioner, der samlede vrede demonstrationer mod regering og Rigsdag for ikke at træde effektivt op imod krisen. Disse frustrationer skabte en frugtbar grobund for den førnævnte selvstyrebevægelse og dens stadig mere radikale krav om en løsning på gældskrisen og om slesvigsk selvstyre.

Grænseforsvaret truet

De økonomiske konjunkturer var ikke den eneste kilde til bekymring over udviklingen i Sønderjylland. Efter Genforeningen oprettedes garnisoner i Sønderborg, Haderslev og Tønder som et signal om, at Danmark agtede at forsvare det nyvundne land. Men de tyske regeringers vægring ved officielt at anerkende 1920-grænsen og tilstedeværelsen i Slesvig-Holsten af paramilitære friskarere, der agiterede mod den nye grænse, skabte udbredt usikkerhed. Utilfredsheden næredes desuden af, hvad mange sønderjyder så som en svag dansk forsvarspolitik under regeringerne Niels Neergaard (1920-24) og Thorvald Stauning (1924-26). Socialdemokratiet havde dansk afrustning på sit program og fremsatte efter regeringsskiftet i 1924 forslag om at erstatte hær og flåde med civile vagtkorps uden militær slagkraft. På grund af det borgerlige flertal i Landstinget havde forslaget ingen parlamentariske muligheder, men det affødte en sønderjysk protestadresse samt et initiativ til oprettelsen af et privat korps, kaldet Grænseværnet.

Private militser var ikke noget ukendt på den tid. I årene efter Verdenskrigen opstod flere anti-kommunistiske grupperinger i hovedstadsområdet, der blandt andet blev rekrutteret blandt deltagere i den estiske frihedskrig i 1919. En central figur i dette arbejde var direktør Aage Westenholz, der i årene omkring Første Verdenskrig var primus motor i oprettelsen af private korps som hjælpetropper for det egentlige forsvar.⁶

En anden prominent aktør var den tidligere officer (og senere nazistleder) Max Arildskov, der havde forladt forsvaret i protest mod forsvarsloven af 1922.⁷ En første forbindelse mellem hovedstadens militante miljø og aktivistiske grupper i Sønderjylland blev etableret i 1924, da førnævnte Cornelius Petersen sammen med Grænseforeningens formand, Hjalmar Ulrich, opfordrede kaptajn Max Johannes Arildskov til at stille sig i spidsen for et bevæbnet sønderjysk korps til forsvar af grænsen, Grænseværnet. Værnet lanceredes under Arildskovs ledelse i januar 1925 med direktør Westenholz som økonomisk garant. Det skete uden reel afklaring af Værnets autonomi i forhold til hæren, specielt i mobiliseringsfasen. Westenholz' opfattelse fremgik af et brev til Værnets bestyrelse i januar 1925:

»Grænseværnet skal efter min mening dække hærens depoter og mobilisering, forudse [indfald af private bander af størrelsesorden 400 eller 600 mand], i tide samles på *eget initiativ* på truede

steder og opholde fjenden i hvert fald nogle timer. Der er jo ikke tale om officiel krig, men kun lovløse indfald af tyske friskarer.«

Værnet skulle kunne kaldes ud når som helst »af deres egne førere« og møde med et par timers varsel, hvorfor de måtte have deres våben og udstyr i hjemmet. Med hensyn til mundering var kun armbind nødvendige, idet uniformer ikke behøvedes over for private fjender.⁸

Over for Westenholz' principielle fastholdelse af Værnets autonomi i forhold til hæren stod fordelene ved en nærmere tilknytning til denne og risikoen ved en for autonom linje. Der måtte tages hensyn til Stauning-regeringens og ikke mindst forsvarsminister Laust Rasmussens afsky for private korps og risikoen for et regeringsindgreb. For at beskytte sig imod dette, søgte Værnet derfor i praksis et tættere samarbejde med de lokale garnisoner.

Det skete ved, at Grænseværnet søgte ind under hærlovens § 211, hvori det hed: »I krigstid dannes landstormsafdelinger, hvis oprettelse skal være forberedt i fredstid.« Ved møder med forsvarsminister Laust Rasmussen accepterede denne Grænseværnet.

Grænseværnet skiftede i denne forbindelse navn til Jydske Værn. Værnet blev officielt anerkendt af den nye Thomas Madsen-Mygdal-regering, men der fulgte ingen penge med anerkendelsen, og i 1930 gav Westenholz op, og Værnet blev nedlagt.

Mens Grænseværnet normaliseredes som en hjælpestyrke for hæren, opstod en konkurrent i form af et såkaldt Bondeværn i tilknytning til selvstyrebevægelsen og Cornelius Petersen. Denne var 1924/25 en af initiativtagerne til Grænseværnet, men ragede uklar med den øvrige bestyrelse om selvstyrebevægelsens vidtløftige aktivitet og blev ekskluderet i april 1926. Aldrig i bekneb for en reaktion oprettede Petersen Bondeværnet i tilknytning til selvstyrebevægelsen Bondens Selvstyre. Der gik rygter om, at Værnet havde samlet en del våben, og Cornelius Petersen gjorde intet for at demtere dette. Set udefra kunne det se ud til, at Cornelius Petersen ønskede at militarisere bevægelsen (se nedenfor). Men først: Hvem var denne mystiske skikkelse i (nord)slesvigsk politik egentlig?

Cornelius Petersen og Selvstyrebevægelsens ideologi

Cornelius Petersen (1882-1935) var en frisisk bonde fra Ejdersted, der i 1905 havde købt gården Vester Anflod ved Møgeltønder. I den tyske

tid og forstærket af krigsøkonomiens massive indgreb i landbrugsproduktionen havde Petersen udviklet en dyb aversion mod det preussiske bureaukrati, hvad der fik ham til at placere sig på dansk side, nærmere bestemt som decideret Ejder-mand, i genforeningsårene. Men det varede ikke længe, før vidtløftige tabsgivende spekulationer fik ham til at overføre sin aversion mod bureaukrater til den nye danske administration i Sønderjylland og politikerne og embedsmændene i København.

I eftersommeren 1925 indledte han en regulær kampagne mod den danske regerings krisepolitik med krav om nedskrivning af landbrugets gæld til halvdelen og indførelse af et moratorium for betaling af renter og afdrag. Dette var begyndelsen til en stadig skarpere og mere fundamental kampagne mod det danske styre i Sønderjylland, som blev indledt i foråret 1926 med en massiv møderække over hele landsdelen og med udgivelse af en ugeavis, *Bondens Selvstyre*. I løbet af kort tid præsenterede Petersen en omfattende ideologisk platform for bevægelsen, som Hans Schultz Hansen har karakteriseret som »højre-anarkistisk«.⁹

Bevægelsens program bestod af en række politiske positioner, som Petersen udviklede i store artikler i ugeavisen *Bondens Selvstyre*, og som han koblede sammen til en særegen utopi om genskabelse af middelalderens frie bonderepublik i (Vest)Slesvig. Programmet rummede både en historisk dimension med en beskrivelse af den ønskelige fremtid – utopien – og en analyse af vejen dertil – strategien. Programmet var dog stærkere i den negative afvisning af nutiden end i den positive anvisning af realistiske, alternative løsninger på samfundets organisering. Udviklingen af denne utopi var helt og holdent Cornelius Petersens eget værk. På bevægelsens møder og i ugeavisen optrådte bevægelsens nr. 2, gårdejer Theodor Mathiesen Kylling, Frørup, flittigt, men han holdt sig jordnært til det sønderjyske landbrugs problemer, som han selv havde inde på livet i form af en truende tvangsauktion. Kylling opfattede da heller ikke sig selv som leder inden for bevægelsen, men som agitator for den.¹⁰ Petersens og Kyllings veje skiltes i slutningen af 1926, hvor Kylling trak sig ud af Bondens Selvstyre i protest mod Petersens politiske linje.

Selvstyrebevægelsens ideologi var først og fremmest anti-autoritær og anti-centralistisk. I det første nummer af ugeavisen *Bondens Selvstyre* skelnede Petersen mellem, hvad han så som det oprindelige, selvstyrende samfund i Danmark og Slesvig og den udefra kommende »romerske« statsform, der »hvilede på sværdet«. Som Petersen for-

Grænseforeningen lod i 1926 maleren Harald Slott-Møller portrættere Cornelius Petersen. Maleriet, der blev ophængt på Flensborghus, illustrerer, at Cornelius Petersen indtil midten af tyverne var en væsentlig skikkelse inden for den danske bevægelse. Foto: Mogens Rostgaard Nissen.

mulerede det: Med Oldenborgerne kom soldaten til at regere i Danmark sammen med sine følgesvende, embedsmanden og juristen. »Siden da er bondesamfundet med dets bærende princip »jeg vil« udslettet, og i stedet har vi centralisationen, der sætter »du skal« i højsædet.« Magtstatens udbygning havde nu i Sønderjylland nået til det punkt, hvor bonden måtte sige stop. Artiklen sluttede med det retoriske spørgsmål: »Hvad skal vi gøre?« Svaret lød: »Vi skal kræve vor ret til at styre landet selv.«¹¹

Petersen vendte sig mod stort set enhver statslig autoritet og især mod den skadelige rolle, som bureaukrater, lærere og andre offentligt ansatte efter hans mening spillede i samfundet, og som han gav fællesbetegnelsen »centralisationen«. Petersens mest fremtrædende aversion, den som samlede tilhængerne, gjaldt parlamentarismen.¹² Petersen gav ikke meget for det såkaldte folkestyre, idet dets indførelse kun havde betydet, at én mands enevælde var blevet afløst af et 150 mands enevælde. Rigsdagsvalgene gav ikke befolkningen et reelt valg, de var ikke andet end en ligegyldig stadfæstelse af partiernes kandidatopstillinger, som igen var bestemt af de organiserede kræfter i samfundet.¹³ Den enkelte rigsdagsmand blev beskyldt for bengnaveri og klientelisme, ikke mindst Petersens hovedfjende, H.P. Hanssen, der desuden måtte lægge øre til beskyldninger som »hottentot-udrydder« og deslige.¹⁴

I sine taler og artikler refererede Petersen jævnlig til tidens anti-parlamentariske tendenser, dog uden at dele den herskende fascisme-fascination. Mussolini havde skabt store ting, men ikke skabt en styreform, der byggedes op fra neden, og som var i balance til alle tider. Danmark havde derfor ikke brug for en Mussolini: »Vort land bliver båret af den rolige, stille mand, der med sin familie arbejder dygtigt og med omhu i sit erhverv, det være sig arbejder, bonde, købmand eller håndværker.«¹⁵ Det var dette »tavse flertal«, som Petersen personificerede ved »bonden«.

Petersen delte derfor ikke fascismens dyrkelse af den stærke stat og den stærke fører, selv om bevægelsen på andre punkter delte tankegods med denne. Blandt andet spillede Mussolinis march mod Rom i 1922 en rolle i bevægelsens mytologi i form af en forestilling om et »bondetog« mod København for at »smide politikerne på porten«. Petersen sagde også fra over for nationalismen, som blot var kunstigt skabt som et »åndeligt værktøj« for centralisationen, og som var ansvarlig for krigen.¹⁶ Over for nationalismen stillede han hjemstavnsfølelsen op som den ægte identifikation.

I en bredere forstand var Petersen anti-moderne og forkastede ikke blot bylivet, men også det moderne landmandsliv og dets »institutioner«, såsom højskolerne.¹⁷ Han kan dog ikke uden videre kaldes anti-demokratisk, om end hans demokratiopfattelse havde mange arkaiske træk. I centrum stod bonden, Petersens »rolige og stille mand«. Fuldt statsborgerskab skulle være forbeholdt dem, der ejede jord eller hus og derigennem havde en reel interesse i den udøvende magts affærer. Han forestillede sig samfundene bygget op nedefra af små

enheder, begyndende på sogne- og herredsniveau og med en stat med stærkt beskårne funktioner som overbygning: Kun kongehus, forsvar og diplomati, justitsvæsen og – lidt overraskende – vejvæsen skulle være fællesopgaver, mens f.eks. undervisning og trafikvæsen skulle være private anliggender.¹⁸ De bevarede fællesopgaver skulle desuden reduceres stærkt. Retsvæsenet skulle hvile på folkevalgte dommere og på Jyske Lov med de mest nødvendige moderniseringer.

I modsætning til moderne demokratiteori, der lægger hovedvægten på lighedsbegrebet, så Petersen den personlige frihed og ejendomsretten som de vigtigste samfundsværdier. Petersens inspirationskilde var en før-moderne bonderepublik, men hans grundværdier genfindes i en moderne og stærkt voksende filosofisk position, der kalder sig »libertarianisme«, og som netop betoner personlig frihed, ejendomsret og »small government«.¹⁹ Hvordan rimer det med betegnelsen »højre-anarkistisk«, som Schultz Hansen har foreslået? Her viser en nærmere analyse, at der er et bredt overlap mellem anarkisme og libertarianisme, ikke som man kunne tro en dyb afgrund. Derfor kan en dansk anarkistisk webportal kalde sig *Liberator* og i en artikel om »Sønderjyllands revolutionære fortid« udnævne Cornelius Petersen til Sønderjyllands frihedshelt. Om man vil kalde Petersen »højre-anarkist« eller »libertarianer« – evt. »proto«-libertarianer²⁰ – kan derfor være en smagssag.

Petersens tilhængere var givetvis mindre interesserede i de filosofiske spidsfindigheder i bevægelsens program. De var optaget af landbrugets akutte problemer og frustrerede over »centralisationens« manglende forståelse for landsdelens og erhvervets behov. Cornelius Petersens succes som bondefører skyldtes fortrinsvis hans karismatiske fremtræden, hans budskab om en løsning på landbrugets problemer og den status, som bonden tildeltes i hans utopi. Men mange kom formodentlig til bevægelsens altid godt besøgte offentlige møder med Petersen og Kylling af nysgerrighed eller slet og ret for underholdningens skyld.

Cornelius Petersen og Theodor Mathiesen Kylling var nemlig underholdende, men også uendelig grove i munden såvel som i pennen. Det var populært blandt tilhængerne, men skaffede Petersen en injuriersag på halsen for at have forulempet statsminister Stauning i *Bondens Selvstyre* af 5. september 1926 under overskriften »Forbryder eller statsminister?«.²¹

»Vi tager [...] kampen op, i denne kamp gives der ingen pardon. Enten skal røverkaptajnen dø, eller vi skal dø. Vi kunne straks have gjort det af med ham, havde vi været mandstærkt til stede. Mangen menneskeplager med stjerne og charge har fået en kugle bagfra, uden at »øvrighedens« arm kunne nå hævneren, sådan kunne også Stauning have været nedtrampet af fem hundrede bønder, uden at »øvrigheden« fik at vide, hvem der var hvem.«²²

Denne artikel indbragte Cornelius Petersen en fængselsdom på tre måneder.²³ Forud herfor havde bevægelsens aktiviteter det seneste halve år været genstand for en stigende interesse fra myndighedernes side. Det var ikke blot injurielovgivningen, men også oprørslovgivningen, som indgik i overvejelserne, hvordan man skulle reagere på fænomenet Cornelius Petersen.

I de danske myndigheders perspektiv var de spørgsmål, som Selvstyrebevægelsen umiddelbart rejste, om den virkede inden for lovens rammer, om dens politiske mål var separatistisk, og om den – i en potentiel alliance med det tyske mindretal – kunne blive en trussel mod 1920-grænsen og mod ro og orden i landsdelen. I bevægelsens radikaliserede efterår, i juli 1927, opfordrede bevægelsen på et folkemøde i Aabenraa kong Christian X til »som hertug af Slesvig at tage de sønderjyske landsdele i besiddelse, sådan som Grundloven foreskriver det, og gøre en ende på det misregimente, det såkaldte Parlament under H.P. Hanssens ledelse har indført«. Ud over at stille vidtgående økonomiske krav til regeringen formulerede mødet bevægelsens mål således: »Vi kræver fuldstændig uafhængigt selvstyre for Slesvig uden dansk politisk og økonomisk indblanding.« Hvis disse krav ikke blev imødekommet, ville man henvende sig til Folkeforbundet!²⁴

Set med den danske regerings øjne var det en totalt uacceptabel position, der gik stik imod regeringens og Rigsdagens integrationspolitik over for Sønderjylland, samtidig med at den åbnede døren for tysk indflydelse. Man holdt derfor godt øje med bevægelsen, imens man overvejede, hvor megen realitet der var i dens vidtgående program og højspændte retorik. Morten Andersen har her argumenteret, at hverken regeringen, Rigsdagen eller de danske kreditinstitutioner efterhånden tog Cornelius Petersen alvorligt, og at myndighederne havde en interesse i, at bevægelsen svækkede sig selv med sine stadig mere utopiske positioner, f.eks. med henvendelsen til Christian X.²⁵

Der blev derfor nok holdt øje med bondeføreren, men ikke grebet ind over for bevægelsen.

Myndighedernes interesse for Selvstyrebevægelsen var blevet vakt i forsommeren 1926 i forbindelse med dannelsen af Bondeværnet. Den 21. juni anmodede Justitsministeriet Statspolitiet om at undersøge, hvad der var formålet med Bondeværnet, om det tænkte bevæbnet, hvem der sad i bestyrelsen, hvem der var medlemmer osv. Politiet foretog i den anledning afhøringer af Bondeværnets ledende talsmænd; foruden Cornelius Petersen og Theodor Mathiesen Kylling²⁶ var det sagfører Hans Peter Nielsen, Kolding, og hestehandler Edlev Eskild Petersen, Kollund. De to sidstnævnte virkede temmelig uklare om Bondeværnets formål og status; men Edlev Petersen, der var den formelle sekretær for Bondeværnet, kunne dog oplyse, at der p.t. var 278 medlemmer, heraf ca. 150 på Tønder-egnen.²⁷

Dybbøl-Posten kunne den 22. juni afsløre, at medlemmerne skulle skrive under på en formålsparagraf, der fastslog, at »Bondeværnet har en militær organisation. Bondeværnet forsvarer sit og sine venners hjem mod angreb, fra hvilken side de end måtte komme og mod angreb på den personlige frihed og ejendomsret såvel som mod alle samfundsopløsende elementer«. Medlemmer skulle ligeledes skrive under på en anden »håndfæstning«, hvori de lovede at overholde Værnets love, adlyde givne befalinger, bistå kammerater og bevare tavshed over for fremmede om Værnets anliggender.²⁸

Petersen forklarede selv under afhøringen, at sigtet med Værnet var at organisere bønder i hele landet efter de socialistiske fagforeningers model for at afværge retsbrud fra myndighedernes side eller overgreb fra arbejderorganisationerne på medlemmerne. Det havde aldrig været hensigten at anskaffe sig våben, og når der brugtes udtryk som »forsvar« og »militær organisation«, var der ikke tale om ulovlige metoder, men om en understregning af behovet for intern disciplin og sammenhold. Foreholdt pressemeddelelser om et påtænkt »bondetog« til København, ville han bestemt hævde, at enhver form for demonstration var lovlig, dvs. også det omtalte bondetog, men at noget sådant ikke var planlagt.

Resultatet af undersøgelsen blev, at justitsminister K.K. Steincke alerede den 1. juli meddelte pressen, at han henlagde sagen. Det indsamlede materiale viste klart, at der her kun var tale om »naragtighed og barnagtighed«. Der var derfor ingen grund til at rejse straffesag efter straffelovens §§ 85 og 86.²⁹

Statspolitiet fandt dog, at bevægelsens ledere fortsat skulle holdes under nøje observation.³⁰ Heri indgik også forespørgsler til de sønderjyske politimestre og sognefogeder om tilslutningen til Selvstyrebevægelsen i deres kredse og sogne. Der er kun fundet rapporter fra Haderslev Amt, og disse talte næsten undtagelsesløst om ringe opslutning om bevægelsen. Endvidere overvågede politiet bevægelsens åbne møder uden at kunne rapportere om ulovligheder.

En efterfølgende undersøgelse af mulige forbindelser mellem Bondeværnet og det nærmest fascistiske Nationalkorps i København blev iværksat efter, at der ved en husundersøgelse på Vester Anflod den 11. oktober i forbindelse med løjtnant-affæren var fundet et papir, der skitserede et fælles samarbejdsgrundlag for de to organisationer. Ifølge § 1 skulle formålet være en afskaffelse af det parlamentariske system og indførelse af »det nationale diktatur«, hvilende på »de gamle danske selvstyreprincipper«. Det var en formel uden megen realisme, og Justitsministeriet fandt da heller ikke, at kontakten indebar en trussel mod lov og orden.³¹

På dette tidspunkt, i efteråret 1926, stod Selvstyrebevægelsen på toppen af sin tilslutning og aktivitet. Fra 1. oktober udsendte Cornelius Petersen et dagblad, kaldet *Folkets Selvstyre*, med hovedredaktion i Haderslev. Og den 10. oktober afholdt bevægelsen sit hidtil største folkemøde, der samlede ca. 3.000 deltagere i Aabenraa. Her talte Cornelius Petersen for selvstyre for et samlet Slesvig nord og syd for 1920-grænsen, mens Theodor Mathiesen Kylling gav udtryk for den voksende frustration inden for bevægelsen: Bægeret var fuldt, nu måtte der handles, var budskabet.³²

Her rørte han ved bevægelsens hovedproblem, hvilket *Dybbøl-Posten* også slog ned på i sin leder dagen efter, den 11. oktober. Avisen startede med at fastslå, at der intet skete i Aabenraa, til trods for at Selvstyrebevægelsens ledere havde erklæret, at *nu* måtte der »ske noget«. Efter avisens opfattelse kunne bevægelsen ikke holde stemningen oppe, uden at der »skete noget«. Der var imidlertid ingen idé i bevægelsen, som kunne give den substans; den var et konjunkturfænomen skabt af de dårlige tider, som formentlig nu havde kulmineret. Avisen konkluderede, at lederne af bevægelsen legede med ilden, fordi de ikke havde forpligtet sig til kun at bruge lovlige midler; tværtimod havde de afgivet mange erklæringer om det modsatte.

Gården Vester Anflod ved Møgeltonder blev i 1905 købt af Cornelius Petersen. Han var en driftig landmand, der i 1914 ombyggede gården til en imponerende frisisk haubarg. Gården var den mest moderne på egnen med elektricitet og malkemaskine. Den brændte i 1950 og dermed forsvandt en karakteristisk signatur fra den flade Vesteregn. Foto: Museum Sønderjylland – ISL Lokalhistorie.

»Oprørrets« mænd

Denne problemstilling aktualiseredes netop i disse dage, idet Statspolitiet den 8. og 9. oktober arresterede to yngre reserveofficerer for oprørsforsøg, mens to andre, der var tjenstgørende linjeofficerer, blev sat i vagtarrest for samme forseelse. De to fængslede, den 23-årige løjtnant af reserven Knud Quistgaard og den 36-årige reserveløjtnant Søren Laurits Højmark-Jensen, betegnedes af *Nationaltidende* som »to af Selvstyrebevægelsens tillidsmænd«. ³³ Knud Quistgaard blev arresteret på *Folkets Selvstyres* kontor i Haderslev den 8. oktober kl. 10.45 og blev efter et grundlovsforhør for lukkede døre samme aften isolationsfængslet i Tønder Arresthus frem til 15. oktober, hvor fængslingen forlængedes med yderligere en uge. Han var født i 1903, var kontoruddannet og havde forrettet sin militærtjeneste fra maj 1922 til oktober 1923, afsluttet med et halvt års tjeneste som kornet,

dvs. officersaspirant, i Tønder. Efter hjemsendelsen havde han i to omgange gjort frivillig tjeneste i Odense, hvor han havde fået sin løjtnantsudnævnelse. Ind imellem de frivillige indkaldelser havde han skiftende, kortvarige civile ansættelser, men i vinteren 1925-26 havde han, der nu var nybagt familiefader, været uden arbejde. Han tog derfor imod et tilbud om ansættelse hos Cornelius Petersen.³⁴

Hos Cornelius Petersen blev han i et hurtigt avancement først annonceanagent, dernæst korrekturlæser på ugeavisen *Bondens Selvstyre* og personlig sekretær for Cornelius Petersen. Senest var han steget til forretningsfører for dagbladet *Folkets Selvstyre*, da det begyndte at udkomme i oktober 1926.³⁵ Skønt han ikke var sikker på at have Cornelius Petersens fulde fortrolighed og fuld viden om alle hans forehånder, bevægede han sig i Selvstyrebevægelsens inderkreds og må antages at have et godt kendskab til Cornelius Petersens tankeverden og aktiviteter, ligesom hans loyalitet over for bondeføreren næppe kan betvivles. Derimod var der ikke stor tiltro til hans lederevner; ifølge garnisonschefen, oberstløjtnant Obel, havde »Quistgaard slet ingen indflydelse på dem, han henvender sig til. Vi kender ham«.³⁶

Dagen efter Quistgaards fængsling, den 9. oktober, blev den noget ældre Højmark-Jensen arresteret og isolationsfængslet i en uge. Herefter blev han i første omgang sat på fri fod, inden han igen blev fængslet. Han var i det civile liv lærer i Sæd, få kilometer syd for Tønder, men havde indtil få år tidligere været politibetjent i Statspolitiet,³⁷ dvs. ansat i samme tjeneste, som nu stod for efterforskningen i løjtnant-sagen. Hans forbindelse til Selvstyrebevægelsen var tilsyneladende løsere end Quistgaards og bestod i, at han havde fungeret som korrekturlæser på *Bondens Selvstyre*, før Quistgaard tog over. Dertil var han imidlertid en erklæret tilhænger af Petersens program. Det fremgår af hans udtalelser til pressen ved hans løsladelse den 15. oktober. Han betegnede her »oprørshistorien« som »pjat«, men tilføjede, at han sympatiserede med ni tiendedele af Petersens program. Han kunne ikke gå ind for Petersens hang til personangreb og hans nedrakning af Danmark, men måtte give ham ret i, at folk måtte »slæbe og slide og ingenting kan få ud af det, fordi staten tager det i skatter og afgifter«.³⁸ Højmark-Jensen havde glimrende soldaterpapirer. En forholdsattest af 1925 karakteriserede ham som en myndig, alvorlig personlighed med en naturlig autoritet.³⁹ Kommandanten i Tønder, oberstløjtnant Obel, betegnede ham som »begavet nok«, men også som »et stort stykke af en fantast«.⁴⁰

De to andre, der kom i myndighedernes søgelys, var de to premierløjtnanter af linjen, Thor Peter Frants Jens Jørgensen og A.V. Arendrup. De havde ingen kendt tilknytning til Selvstyrebevægelsen og var kommet ind i sagen på grund af deres kontakter i officerskredse. Jørgensen gjorde tjeneste som adjutant ved bataljonen i Tønder, hvad der gav ham gode kontakter i regionen. Jørgensen havde en straffesag på sit generalieblad for myndighedsmisbrug og pådrog sig nye sager i sin efterfølgende karriere. Jørgensen viste sig at være sagens »bad guy«, blandt andet ved et forsøg på at påvirke sin far til i givet fald at afgive en falsk vidneforklaring.⁴¹ Andrups andel i »oprøret« var mere begrænset, således at han slap for en sigtelse.⁴²

Men hvori bestod de sigtedes brøde? Og hvor stor var den? Det var uklart fra start til slut. Dagen efter arrestationen af Quistgaard, dvs. den 9. oktober, mente *Social-Demokraten* i København at vide, at han havde tilsendt alle tjenstgørende hærofficerer i Sønderjylland en opfordring om at stille sig til kamp mod parlamentarismen. *National-tidende* meldte den 10. oktober, at der var konstateret forsøg på at arrangere et direkte militært kup mod den danske statsledelse. Avisens referat den følgende dag fandt det åbenbart, at Cornelius Petersen og hans nærmeste omgivelser havde haft »virkelige planer« om et sønderjysk kup. Det skulle ske ved, at Bondeværnet besatte alle offentlige bygninger i Sønderjylland, hvorefter Cornelius Petersen og hans folk ville overtage hele administrationen og diktere København sine fredsbetingelser. Kupmagerne havde kun ét at frygte, nemlig det sønderjyske militær, som det derfor gjaldt om at vinde for sagen. Her kom Quistgaard og Højmark-Jensen ind i billedet.

Berlingske Tidende sekunderede med vurderingen, at der »kæmpedes på liv og død i Sønderjylland, en kamp om magten over sindene, en kamp hvis åndelige og politiske udfald havde betydning for hele landet«.⁴³

De nævnte kommentarer var typiske for hovedstadspressens og lokalpressens respektive håndtering af sagen. Den sønderjyske presse var mere nøgtern. *Modersmålet* i Haderslev skrev den 12. oktober under rubrikken »Barnlige planer til et kupforsøg«, at »oprørsbrevet« ikke var sendt til alle, men kun til nogle af Quistgaards bekendte. Og at sagen nok drejede sig om planer til en slags kup, men de var »så aldeles barnlige, at man var ude af stand til at fatte, at et voksent menneske har kunnet fostre sådanne tanker«.⁴⁴

Dybbøl-Posten skrev samme dag under overskriften »Farce og trage-

die«, at begge aspekter var til stede i sagen. Når man så de »unge brus-hoveder«, der stod bag, havde man vanskeligt ved at se alvoren i sagen. Det offentliges reaktion var også ude i det farceagtige; det var at skyde spurve med kanoner. Tragedien bestod efter bladets mening i det sønderjyske landbrugs problemer og Selvstyrebevægelsens forsøg på at udnytte dem i sin agitation. »Vi tror, at regeringen [...] vil nå adskilligt videre ved at have opmærksomheden henledt på disse forhold end at arbejde [ad] politimæssig vej«, konkluderede avisen.⁴⁵

Den følgende fremstilling af hændelsesforløbet bygger fortrinsvis på materiale fra Statspolitiets og Tønder Politis efterforskning af sagen i september-oktober 1926 og fra retsmødet den 17. januar 1927, hvor de tre anklagede blev frifundet. Fra efterforskningen foreligger referater af afhøringer af Knud Quistgaard, Søren Laurits Højmark-Jensen og Cornelius Petersen, mens retsmødet og dommens præmisser er belyst af retsreferatet i *Ugeskrift for Retsvæsen*. Retssagen blev desuden belyst i indgående reportager i *Nationaltidende*, *Dybbøl-Posten* og *Folkets Selvstyre*.

Afhøringsmaterialet stammer fra tiden umiddelbart efter afsløringen, hvor Quistgaard og Højmark-Jensen begge var isolationsfængslede. Hensigten hermed var naturligvis at forhindre de sigtede i at afstemme deres forklaringer med hinanden og andre. Dette formål opnåedes i forhold til den først arresterede Quistgaard, hvis vidneudsagn på flere punkter afveg fra Højmark-Jensens. I grundlovsforhøret den 8. oktober forklarede Quistgaard, at han på et tidspunkt i august 1926 havde fået en opfordring fra sin arbejdsgiver, gårdejer Cornelius Petersen, om at undersøge stemningen i hæren for »et kortvarigt diktatur med en ændring af forfatningen for øje«. Han erkendte, at ordlyden af tredje afsnit i brevet til officererne havde haft »en ikke på forfatningsmæssig måde gennemført forfatningsændring for øje med aktiv eller i hvert fald passiv støtte fra hær og flåde«. Men han tilføjede, at han absolut ville undgå blodsudgydelser og havde tænkt sig, at det »kortvarige diktatur« kunne etableres ved en tilstrækkelig vægtig demonstration.⁴⁶

I en skriftlig redegørelse, som Quistgaard afleverede til politiet den 12. oktober, var han mere specifik og fortalte, at Cornelius Petersen havde spurgt om, hvorledes officererne stillede sig til Selvstyrebevægelsen, og om man kunne forvente, at de ville efterkomme en ordre om at skride ind over for en eventuel kraftig demonstration, f.eks. i form af et bondetog til Christiansborg. Dette kunne Quistgaard ikke svare på.⁴⁷

I en politiafhøring få dage senere, den 17. oktober, løftede Quistgaard

lidt af sløret for det mytiske bondetog til Christiansborg. Forslaget herom var efter hans forståelse blevet fremsat af Cornelius Petersen på et lukket møde for bevægelsen i Tinglev den 19. marts 1926, hvor det havde mødt stor tilslutning blandt deltagerne. Bondetoget skulle bestå af ca. 10.000 bønder, der pr. skib og tog skulle drage til København og vel være fredeligt, men dog organiseret således, at det kunne fremtræde med vægt og marchere »mit gerolltem Mantel« (sandsynligvis hørefejl for »mit gerolltem Ärmel« – »med opsmøgede ærmer«), som Petersen i Quistgaards gengivelse udtrykte det. Deltagerne skulle selv have proviant med og være udrustede med egekæppe; med disse skulle de opholde sig ved Christiansborg, mens delegationen var inde for at forhandle med regeringen, og »gøre geværgreb« med kæppene for at lægge pres på regering og rigsdag. Togets iværksættelse blev enstemmigt vedtaget, men ingen dato blev fastlagt. Dette var fortsat situationen i oktober.⁴⁸

Quistgaards beretning skal sammenholdes med Petersens forklaringer til politiet samt den udlægning af bondetoget, som avisen *Folkets Selvstyre* lancerede den 12. oktober, og som formentlig skulle tjene til at vise, at bondetoget fra starten var tænkt som en lovlig demonstration. Artiklen med overskriften »Vor første etape« kan næppe være skrevet af nogen anden end Cornelius Petersen selv. Den refererede til en tidligere intern diskussion i bevægelsen om et bondetog til København – sandsynligvis den samme, som Quistgaard omtalte – men unægtelig i en anden, mere ydmyg toneart. Ifølge artiklen var aktionen tænkt som en »bøn-procession« med det sigte at bede Rigsdagen om at undersøge forholdene i Sønderjylland.⁴⁹ Altså hverken aktiv tvang over for politikerne eller passiv modstand, men en »bøn«, og ikke en demonstration med truende egekæppe i geværgreb, men en »procession« med religiøse overtoner.

Som inspiration for denne »bøn-procession« nævnte artiklen det svenske bondetog i februar 1914, hvor ca. 32.000 bønder fra hele Sverige samledes i Stockholm med krav om en stærkere forsvarspolitik. Kong Gustav V udløste ved den lejlighed en forfatningskrise ved at slutte op om bøndernes krav i den såkaldte Borggårdstale, og udfaldet blev, at den liberale regering Staaf gik af og afløstes af en konservativ embedsmandsregering.

I forbindelse med oprørssagen blev Cornelius Petersen også afhørt om bondetoget. Han forklarede her, at hans mål var med fredelige midler at få genindført det gamle herredsstyre i Danmark. Metoden hertil skulle være at lamme staten med passiv modstand, f.eks. i for-

bindelse med tvangsauktioner. Han præsenterede endvidere sig selv som en modererende faktor: Hvis ikke han var så rolig og holdt sine tilhængere tilbage, var han aldeles sikker på, at der kunne ske en ulykke, »da der er våben nok i landet«. Samtidig afviste han snakken om et bondetog som pressespekulationer.⁵⁰

På alle punkter udviste Cornelius Petersen her en ukarakteristisk beskedenhed, der dog let kunne forklares med hans interesse i at lægge størst mulig afstand til »oprøret«. Quistgaard sluttede da også sin ovennævnte beretning af 12. oktober med at anføre, »at C.P. udtrykkeligt har sagt, at han ikke ønskede at være vidende om, hvad vi foretog os, for at han, som han udtrykte sig, i påkommende tilfælde kunne »sværge af«.

Påstand står således mod påstand vedrørende den opgave, Quistgaard blev bedt om at løse. Vi har konstateret et klart motiv for Cornelius Petersen til at nedspille sin rolle mest muligt. Sagen stiller sig anderledes for Quistgaard, der afgav sine forklaringer, mens han var isolationsfængslet. Han havde derfor ingen viden om de øvriges og især Cornelius Petersens forklaringer og ingen mulighed for at samstemme sine forklaringer med dem. I en sådan situation vil sandheden i de fleste tilfælde være den klogeste koordineringsstrategi, specielt hvis man som Quistgaard intet reelt motiv havde til at fravige sandheden om den opgave, han havde fået af Cornelius Petersen. Hans udsagn om bondetog til Christiansborg ligger sandsynligvis tættere på sandheden end Petersens, hvor fantastisk den end lød.

Da Quistgaard ikke kunne svare på Petersens spørgsmål, og da denne også ville høre Højmark-Jensens vurdering, blev de to løjtnanter tilsagt til at møde op på Vester Anflod et par dage senere. Cornelius Petersen talte her ifølge Quistgaard om at vinde hær og flåde for bevægelsen, således at man i alle tilfælde fik dem til at holde sig passive over for en demonstration som bondetoget. Med hensyn til flåden bemærkede han, at når man først havde den på sin side, »kunne vi skide hæren et stykke«.⁵¹

På mødet blev det aftalt, at Quistgaard og Højmark-Jensen med inddragelse af premierløjtnanterne Jørgensen og Arendrup skulle undersøge stemningen i hæren, mens den sidstnævnte også skulle prøve at udnytte sin indirekte kontakt til viceadmiral Konow.

Nogle aftener senere inviterede Højmark-Jensen de tre andre til et møde i sit hjem i Sæd.⁵² Her blev der enighed om, at man bedst kunne prøve stemningen ved at sende skrivelser ud til officerer, man mente ville være venligt stemte. Diskussionen drejede sig derfor primært

om at finde navne og adresser på officerer, som man kunne rette henvendelse til, og her tog man Jørgensens eksemplar af *Hærens Håndbog* for 1924 i brug. Efterfølgende benægtede Jørgensen – ikke netop troværdigt – at han havde noget med håndbogens fremkomst at gøre, ligesom han hævdede, at han og Arendrup allerede på dette forberedende møde havde frarådet udsendelsen af breve. På baggrund af aftenens drøftelser noterede Højmark-Jensen en del adresser og navne ned, hvorimod det nærmere indhold af de påtænkte udgående skrivelser ikke blev drøftet på mødet.

I betragtning af mødets konspiratoriske overtoner, synes opgaven ikke at være taget særlig seriøst. I mødet deltog således også – ud over de fire hovedpersoner – Højmark-Jensens hustru og Jørgensens far og hustru. Dertil kom, at Quistgaard og Højmark-Jensen under afhøringerne viste sig at være stærkt uenige om mødets karakter. Ifølge Højmark-Jensen var »oprørshistorien« »pjat«, en karakteristik han fastholdt under afhøringerne. Pjattet skulle blandt andet have bestået i, at selskabet havde moret sig med udpege hinanden til ministre i en fremtidig regering. Problemet var blot, at Quistgaard tilsyneladende ikke var taget i ed og kraftigt benægtede, at noget sådant var foregået. »Der var ikke tale om at lave eller på tale om, hvordan man laver revolution, og endnu mindre at Cornelius Petersen skulle være overdyrlæge«, fastholdt han. Han havde kun besøgt Højmark-Jensens hjem den ene gang, og da havde der ikke været tale om en sådan løssluppenhed.⁵³

Igen står påstand mod påstand, men igen er sandsynligheden for Quistgaards version. »Pjatte-historien« kan være konstrueret, eller blæst op, af Højmark-Jensen og Jørgensen i et forsøg på at slippe af krogn, som Quistgaard på grund af sin tidlige arrestation ikke var indviet i. I henhold til Quistgaard skulle han og Højmark-Jensen mødes allerede den følgende aften for at drøfte indholdet af den aftalte skrivelse, men der gik et par dage, før Højmark-Jensen dukkede op, og da uden den opstillede udsendelsesliste. Det kunne tydes som et tegn på et vist disengagement fra hans side. For at komme i gang, satte de sig hver for sig for at skrive et udkast, og da Quistgaard blev først færdig, blev det hans udkast, der blev brugt i det følgende, idet Højmark-Jensen læste udkastet uden bemærkninger. Udkastet, som det havde taget fem minutter at koncipere, havde følgende ordlyd:

»De nuværende politiske forhold gør det påkrævet, at alle vi, der ser mere på fædrelandets tarv end på egne interesser, samles

til en fælles aktion. De har sikkert ikke været blind for, at der er almindelig utilfredshed med det parlamentariske system, der jo næsten har ruineret landet, og at der for at komme dette system til livs har rejst sig flere stærke røster og ligeledes er dannet flere militært organiserede sammenslutninger, National-korpset, Bondeværnet o.s.v.

Men for at få gennemført en forfatningsændring, som vi anser for absolut nødvendig, tilstrækkelig hurtigt, må vi i alle tilfælde have den største del af hæren og flåden i ryggen; skulle De have lyst til at arbejde med herpå, bedes De henvende Dem til undertegnede.«⁵⁴

Højmark-Jensen accepterede som nævnt Quistgaards formulering uden diskussion og afsendte straks et slags prøveeksemplar af skrivelsen til en gammel soldaterkammerat i Ålborg med følgende frimodige påskrift:

»Kære Skaarup!

Ja, så skal vi til at udføre det, som vi så ofte har talt om. Foreløbig samler vi folk, så slår vi til. Lad mig høre, om du endnu er levende og lad mig navnlig høre, om du har forbindelse med folk, der vil støtte en aktion mod æslerne i København. Jeg kan godt sige dig ligeud, at vi tænker på at gå til København og smide Rigsdagen på gaden. Foreløbig gælder det altså om, at vi samler os og organiserer os overalt. Selv en lille gruppe har betydning, og du må tro jordbunden er god for sagen.«⁵⁵

Her var der ikke tale om »pjat«, men om ramme alvor. Det havde ikke været meningen, at Jørgensen skulle se eller godkende henvendelsen til officererne, men på Quistgaards initiativ blev brevudkastet alligevel forelagt ham. Her kørte aktionen af sporet, idet Jørgensen bestemt afviste at underskrive brevet med henvisning til sin officersed. Højmark-Jensen reagerede ved at sige, at så kunne han heller ikke skrive under. Også han havde aflagt troskabsed. Derimod mente de to, at Quistgaard, der ikke havde afgivet nogen troskabsed, godt kunne skrive under på de breve, der skulle udsendes, og som oven i købet kunne virke som en »reklame« for ham. Quistgaard havde rigtignok ikke afgivet en troskabserklæring, men det fratog ham jo ikke for loyalitet over for landets forfatning. Derfor var rådet til Quist-

gaard fra de to ældre, mere erfarne kolleger et betænkeligt udtryk for risikoadfærd på andres regning.

Efter dette møde med Jørgensen var det Højmark-Jensens indtryk, at der ikke ville komme noget ud af aktionen, mens Quistgaard mente, at det godt kunne være, at han sendte brevet til nogle af sine venner for egen regning. Omkring den 28. august gjorde han alvor af sagen ved at sende skrivelsen ud til i alt otte tjenstgørende officerer.

Der kom kun én direkte respons på udsendelsen, nemlig fra en premierløjtnant Augsburg, der 8. september sendte følgende svarbrev:

»Kære løjtnant Quistgaard

De må jo altså være blevet tosset, det er jo opfordring til revolution og for mig intet mindre end at bryde min faneed, som vi siger i militærsproget, vi har jo skrevet under på tro og love. Dersom De har sendt skrivelser af lignende art til embedsmænd, der tager dem alvorligt, så kan De roligt belave Dem på husundersøgelse og Hr. Steinckes udelte, lovlig nærgående opmærksomhed.

Husk vi lever ikke i Spanien!«⁵⁶

Dette brev gjorde Quistgaard så nervøs, at han lod resten af de udfærdigede skrivelser brænde. Initiativet var kørt i sæk, tilbage stod det retslige efterspil, som udløstes, da en af modtagerne gik kommandovejen med skrivelsen. Mens Quistgaard søgte at fjerne bevismateriale ved at brænde det, gik Jørgensen et skridt videre. Han modtog Augsburgs brev med udbruddet »Det var Satans!« og skyndte sig derpå at skrive til sin fader for at sikre sig et »førstehandsvidne« til mødet i Sæd.⁵⁷ Derpå var der kun at vente på myndighedernes reaktion, som kom en lille måned senere.

I Tønder Politis akter finder man også en afskrift af en rundskrivelse, dateret den 11. september 1926 og med Selvstyrebevægelsen som afsender. Indholdet bygger på Quistgaards brev til officererne, bortset fra at de mere drastiske formuleringer er fjernet, således som nedenstående sammenligning af de to tekster viser:

»De nuværende politiske forhold gør det påkrævet, at alle vi, der ser mere på fædrelandets vel [tarv] end på egne interesser, samles til en fælles aktion.

De har sikkert ikke været blind for, at der er almindelig utilfredshed med det [nuværende] parlamentariske system, der jo

næsten har ruineret landet, og at der, for at komme dette system til livs, har rejst sig flere stærke røster, og ligeledes er dannet flere militært organiserede sammenslutninger, Nationalkorpset, Bondeværnet o.s.v.

Men for at få gennemført en forfatningsændring, som vi anser for absolut nødvendig, tilstrækkelig hurtigt, må vi i alle tilfælde have den største del af hæren og flåden i ryggen; skulle De have lyst til at arbejde med herpå, bedes De henvende Dem til undertegnede.

For nu engang at få drøftet for alvor, hvad der bør gøres, indbydes De hermed til et møde, der afholdes på Grand Hotel i Odense mandag den 20. ds. kl. 2. etm. Håbende på Deres velvillige tilslutning er vi Deres ærbødige Bondens Selvstyre, sign. C. Petersen.«

Afskriften er ikke let at tolke. Den synes at vise, at Cornelius Petersen har haft tanker om en mere omfattende aktion, end det fremgår af »løjtnantsporet«, eftersom det forhold, at dette spor var endt blindt, ikke fik ham til at opgive sit projekt. Nu synes Petersen at ville slå ind på civil strategi, efter at den militære vej var kompromitteret. Samtidig viste de påtænkte invitationer, at Petersen ikke var bange for at slå et stort brød op. Mødestedet på det fine Grand Hotel i Odense i stedet for en lavloftet sønderjysk kro kan tyde på en ambition om at løfte bevægelsen op på nationalt plan med en tilsvarende ændring af dens »stil«. ⁵⁸

Vi kender ikke svarene. Vi ved ikke, om invitationen til Odense-mødet blev sendt ud og i givet fald til hvem; ej heller om mødet blev afholdt, hvem der eventuelt deltog i det, og hvad der blev drøftet. Under alle omstændigheder fik det ingen følger, og det mest sandsynlige er, at invitationerne aldrig blev sendt ud.

Retssagen og dommen

Den 17. januar 1927 indledtes domsforhandlingen ved Søndre Landsret i Sønderborg.⁵⁹ Forinden havde anklagemyndigheden søgt at få sagen overført til en anden retskreds, fordi man frygtede for »de politiske stemninger på stedet«, en frygt, der skulle vise sig ikke at være ubegrundet. I anklageskriftet skelnedes der mellem de tre anklagedes involvering i strafbare aktiviteter. Knud Quistgaard blev tiltalt under »principalt Strfl § 85 [den strenge oprørsparagraf], subsidiært under Strfl § 86 [den milde oprørsparagraf], jf. § 46«, der omhandler nedsat straf for ikke-fuldbyrdede forbrydelser. Højmark-Jensen og Jørgensen blev indstillet til straf un-

der de samme paragrafer som Quistgaard, men med tilføjelsen »for Højmark-Jensens vedkommende til dels og for Jørgensens vedkommende i det hele sammenholdt med Kap. V«. Dette kapitel omhandler strafnedsettelse i tilfælde af medvirken til en forbrydelse.

Quistgaard blev således indirekte udpeget som den hovedskyldige i det, som anklageren i sin afsluttende procedure betegnede som et »forsøg på oprør«. Han gjorde dog samtidig opmærksom på, at »roden« til sagen måtte findes i Cornelius Petersens og Selvstyrebevægelsens interesse i at vide, hvorledes forsvaret stillede sig til kampen mod parlamentarismen. Under anklagerens forhør i retten benægtede Cornelius Petersen, at han havde nævnt bondetoget for Quistgaard og Højmark-Jensen, for der *var* intet bondetog, det var noget pressen havde opfundet. Desuden benægtede han, at henvendelsen skulle vejlede stemningen i de to værn for et kup. Sigtet var udelukkende at sprede oplysninger om Selvstyrebevægelsen. Anklageren undlod at bore dybere i denne forklaring og åbnede i stedet op for, at de to løjtnanter kunne have misforstået Cornelius Petersens antydninger som tegn på, at det snart »ville gå løs«. ⁶⁰ Begge så jo – som vi skal se – deres aktion som et første skridt i retning af at få Rigsdagen smidt på gaden. Men kunne de tage så meget fejl af Cornelius Petersen? Dette er ikke særlig sandsynligt, og det spørgsmål, der står tilbage, er hvorfor anklagemyndigheden ikke kørte en hårdere linje over for Cornelius Petersen og eventuelt sigtede ham for medvirken ved eller endog anstiftelse af »oprøret«. Kunne det være for at undgå et større opgør med Selvstyrebevægelsen og sønderjyderne?

Både Quistgaard og Højmark-Jensen så deres opgave som et første led i forberedelsen til en march mod København for »at sætte Rigsdagen på gaden«. Denne kontekst fremgår tydeligt af Højmark-Jensens påskrift i skrivelsen til vennen fra Aalborg, der også lader ane, at han så den i et forholdsvis kort tidsperspektiv – tiden til handling var nu!

Quistgaard var mere forsigtig med sine ord, men referencen i hans skrivelse til behovet for støtte fra hær og flåde til en forfatningsændring talte sit eget sprog. I grundlovsforhøret den 8. oktober havde han da også erkendt, at pkt. 3 i rundskrivelsen drejede sig om en »ikke på forfatningsmæssig måde gennemført forfatningsændring med aktiv eller støtte fra hær og flåde«. Han havde ikke gjort sig tanker om, at forfatningen kunne ændres ad lovlig vej, og tilføjede, at han havde tænkt sig ved en tilstrækkelig vægtig demonstration at søge det omtalte diktatur med efterfølgende forfatningsændring etableret. ⁶¹

I retssalen forsvarede han sig nu med, at der ville være tale om et lovligt forsøg på at få forfatningen ændret. Han troede ikke, at modtagerne af hans skrivelse havde fået det indtryk, at der var tale om en ulovlig aktion, og forklarede videre, at demonstrationer jo var lovlige. Han afspejlede her Petersens brede tolkning af demonstrationsbegrebet.

I hans perspektiv skulle bondetoget belejre Christiansborg og tvinge rigsdagsmændene til at ændre forfatningen. Han var ikke fader til ideen, det var andre, og vidste ikke, hvad han ville have gjort, hvis der var kommet en forespørgsel om nærmere oplysninger. »Jeg var ikke klar over, hvad der skulle ske.« De sidste bemærkninger fremkaldte jubel i retssalen.

Højmark-Jensen valgte en anden strategi. Han fremførte, at det aldeles ikke havde været hensigten at ændre forfatningen på ulovlig vis. Da anklageren sarkastisk spurgte, om han da ønskede den omtalte udsmidning af Rigsdagen opfattet som vrøvl, svarede han: »Ja, det er det nærmest.« Også denne bemærkning skabte jubel på tilhørerpladserne. I retssalen oplæstes tillige kladden til et langt brev, som Højmark-Jensen havde skrevet, men ikke afsendt til en gammel ven ved navn »Mads«, og som var kommet for dagen ved ransagningen af hans bopæl. Efter *Dybbøl-Postens* referat omtalte brevet i meget drastiske vendinger »regeringens umulighed« og »parlamentarismens råddenskab«, ligesom det redegjorde for Cornelius Petersens politiske tanker. Avisen noterede, at oplæsningen ofte vakte munterhed i retssalen »formedelst de mange udtryk«. ⁶²

Det kan konkluderes, at både Quistgaard og Højmark så deres aktion som et første led i en proces, hvis endemål var et opgør med parlamentarismen, men at de ikke havde gjort sig mange tanker om forløbet af denne proces eller om dens lovlighed. Begge bedyrede, at de opfattede den påtænkte aktion som lovlig.

De øvrige afhøringer i retten frembragte ikke noget afgørende til belysning af sagen. Der var dog en klar tendens i vidnesvarene til at bagatellisere alvoren i det skete. Desuden optrådte der karaktervidner for Højmark og Jørgensen.

Herpå afleverede anklager og forsvarer deres procedure. Anklageren fastholdt, at hændelserne havde baggrund i Selvstyrebevægelsens interesse. Han fandt det helt lovligt, at man søgte underretning om stemningen i hær og flåde, men det var også utvivlsomt, at Cornelius Petersen havde sagt mere end oplyst under rettens afhøring. Den gang skulle det store slag slås; det var baggrunden for sagen.

Bla. 2.

TIRSDAG DEN 16. JANUAR 1927.

No. 14.

„Statskupsagen“ fra Tønder for Nævningetinget.

En lang og livlig Retssforhandling, hvori man søger at udrede Traadene i den indviklede „Affære“.

Retssforberedelse. Mandag eftermiddag mødte Offitserne i Tønder i sig selv og diskuterede den sag, som de havde forberedt. De diskuterede den sag, som de havde forberedt. De diskuterede den sag, som de havde forberedt.

Hovedretterne i Sagen.

I Retssagen af Aargus Hansen i Tønder angående Offitserne i Tønder, der blev arresteret i forbindelse med den sag, som de havde forberedt.

Den første hovedret var afholdt i Tønder den 12. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 12. januar 1927.

Den anden hovedret var afholdt i Tønder den 13. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 13. januar 1927.

Den tredje hovedret var afholdt i Tønder den 14. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 14. januar 1927.

Den fjerde hovedret var afholdt i Tønder den 15. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 15. januar 1927.

Den femte hovedret var afholdt i Tønder den 16. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 16. januar 1927.

Den sjette hovedret var afholdt i Tønder den 17. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 17. januar 1927.

Den syvende hovedret var afholdt i Tønder den 18. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 18. januar 1927.

Den åttende hovedret var afholdt i Tønder den 19. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 19. januar 1927.

Den niende hovedret var afholdt i Tønder den 20. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 20. januar 1927.

Den tiende hovedret var afholdt i Tønder den 21. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 21. januar 1927.

Den ellevte hovedret var afholdt i Tønder den 22. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 22. januar 1927.

Den tretten hovedret var afholdt i Tønder den 23. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 23. januar 1927.

Den fjortende hovedret var afholdt i Tønder den 24. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 24. januar 1927.

Den femtende hovedret var afholdt i Tønder den 25. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 25. januar 1927.

Den sekstende hovedret var afholdt i Tønder den 26. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 26. januar 1927.

Den syvende hovedret var afholdt i Tønder den 27. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 27. januar 1927.

Den åttende hovedret var afholdt i Tønder den 28. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 28. januar 1927.

Den niende hovedret var afholdt i Tønder den 29. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 29. januar 1927.

Den tiende hovedret var afholdt i Tønder den 30. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 30. januar 1927.

Den ellevte hovedret var afholdt i Tønder den 31. januar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 31. januar 1927.

Den tretten hovedret var afholdt i Tønder den 1. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 1. februar 1927.

Den fjortende hovedret var afholdt i Tønder den 2. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 2. februar 1927.

Den femtende hovedret var afholdt i Tønder den 3. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 3. februar 1927.

Den sekstende hovedret var afholdt i Tønder den 4. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 4. februar 1927.

Den syvende hovedret var afholdt i Tønder den 5. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 5. februar 1927.

Den åttende hovedret var afholdt i Tønder den 6. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 6. februar 1927.

Den niende hovedret var afholdt i Tønder den 7. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 7. februar 1927.

Den tiende hovedret var afholdt i Tønder den 8. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 8. februar 1927.

Den ellevte hovedret var afholdt i Tønder den 9. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 9. februar 1927.

Den tretten hovedret var afholdt i Tønder den 10. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 10. februar 1927.

Den fjortende hovedret var afholdt i Tønder den 11. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 11. februar 1927.

Den femtende hovedret var afholdt i Tønder den 12. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 12. februar 1927.

Den sekstende hovedret var afholdt i Tønder den 13. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 13. februar 1927.

Den syvende hovedret var afholdt i Tønder den 14. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 14. februar 1927.

Den åttende hovedret var afholdt i Tønder den 15. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 15. februar 1927.

Den niende hovedret var afholdt i Tønder den 16. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 16. februar 1927.

Den tiende hovedret var afholdt i Tønder den 17. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 17. februar 1927.

Den ellevte hovedret var afholdt i Tønder den 18. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 18. februar 1927.

Den tretten hovedret var afholdt i Tønder den 19. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 19. februar 1927.

Den fjortende hovedret var afholdt i Tønder den 20. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 20. februar 1927.

Den femtende hovedret var afholdt i Tønder den 21. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 21. februar 1927.

Den sekstende hovedret var afholdt i Tønder den 22. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 22. februar 1927.

Den syvende hovedret var afholdt i Tønder den 23. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 23. februar 1927.

Den åttende hovedret var afholdt i Tønder den 24. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 24. februar 1927.

Den niende hovedret var afholdt i Tønder den 25. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 25. februar 1927.

Den tiende hovedret var afholdt i Tønder den 26. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 26. februar 1927.

Den ellevte hovedret var afholdt i Tønder den 27. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 27. februar 1927.

Den tretten hovedret var afholdt i Tønder den 28. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 28. februar 1927.

Den fjortende hovedret var afholdt i Tønder den 29. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 29. februar 1927.

Den femtende hovedret var afholdt i Tønder den 30. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 30. februar 1927.

Den sekstende hovedret var afholdt i Tønder den 31. februar 1927. Den blev afholdt i Tønder den 31. februar 1927.

Den syvende hovedret var afholdt i Tønder den 1. marts 1927. Den blev afholdt i Tønder den 1. marts 1927.

Den åttende hovedret var afholdt i Tønder den 2. marts 1927. Den blev afholdt i Tønder den 2. marts 1927.

Den niende hovedret var afholdt i Tønder den 3. marts 1927. Den blev afholdt i Tønder den 3. marts 1927.

Den tiende hovedret var afholdt i Tønder den 4. marts 1927. Den blev afholdt i Tønder den 4. marts 1927.

Den ellevte hovedret var afholdt i Tønder den 5. marts 1927. Den blev afholdt i Tønder den 5. marts 1927.

Den tretten hovedret var afholdt i Tønder den 6. marts 1927. Den blev afholdt i Tønder den 6. marts 1927.

Trods dårlig billedkvalitet opfanger Flensborg Avis' pressefotos af løjtnanterne Quistgaard og Højmark-lensen nogle karakteristiske træk ved dem. Quistgaard virker som en person, der er usikker på sin rolle, mens Højmark med sin ekstravagante kunstnerhat tegner en anderledes selvsikker figur. Kilde: Flensborg Avis 18. januar 1927 (www fla de).

Med dansk Arbejdskraft
 og af danske Raanere
 frensstilles det danske Olf. Den fineste Byg - fester
 paa danske Ager - anbrendes dertil, og Olfen er derfor
 i Sandhed en dansk Drik.
 Tilsvær og Lageret er lette Drikke.
 Bryggerforeningen.

Derefter gik han over til at analysere lovligheden af den af Quistgaard forfattede skrivelse. Denne faldt i tre afsnit, hvoraf han kun erklærede det tredje for ulovligt. Afsnit 1 talte om direkte aktion, hvilket ikke i sig selv var ulovligt,⁶³ afsnit 2 om parlamentets afskaffelse, hvilket heller ikke i sig selv ville være kriminelt. Tredje afsnit blev derimod erklæret ulovligt, fordi det var ulovlige midler, der var tale om. Hermed mentes formodentlig inddragelsen af hær og flåde i presset for en forfatningsrevision.

Herefter fik forsvarerne ordet for at plædere for frifindelse. Quistgaards forsvarer gjorde her opmærksom på, at der ikke kunne laves noget oprørsskrift på de fem minutter, Quistgaard havde brugt på det, og karakteriserede sin klient som en stille mand, der hvilede i sig selv.

Ved 20-tiden samme dag blev sagen optaget til doms. Først modtog de 12 nævninge en grundig retsbelæring af retsformanden, der konkluderede, at der kun kunne straffes efter den milde oprørsparagraf, ikke den strenge paragraf 85.

Nævningenes vota blev afgivet kl. 21.30 og lød på skyldfrihed på alle tiltalepunkter. Ti minutter senere faldt så dommen: Frifindelse!

Den fjerde part i sagen

Retsforhandlingen i Sønderborg Domhus den 17. januar 1927 må høre til blandt de mest bizarre retsforhandlinger i nyere tid. På den ene side stod statsadvokaten bevæbnet med lovens allertungeste våben, oprørsparagrafferne, på den anden side tre unge officerer, som tydeligvis ikke havde gennemtænkt straffelovskonsekvenserne af deres handlinger. Til at dømme mellem parterne sad der tre landsdommere og 12 nævninge. Men der var derudover en fjerde, illegitim part i sagen: Publikum.

Som nævnt havde den sønderjyske presse haft vanskeligt ved at tage sagen helt alvorligt, f.eks. ved at se den i det statsretlige perspektiv, som de danske myndigheder måtte anlægge. Samtidig så den aktionen i et bredere samfundsmæssigt perspektiv, nemlig forholdet mellem Sønderjylland og regering og Rigsdag. Således havde *Dybbøl-Posten* fra begyndelsen argumenteret med, at statsmagten snarere skulle beskæftige sig med sagens bagvedliggende økonomisk-politiske problemer end med de strafferetlige aspekter.

Det fremgår ikke af materialet, hvad det var for lokale stemninger, der foranledigede anklagemyndigheden til at søge retsforhandlingen

forlagt til en anden nævningekreds. Den sandsynligste årsag var en ikke ubegrundet frygt for, at der ikke kunne udpeges en uvildig nævningekreds. Dette var tilsyneladende et reelt problem. Ved nævningeudvælgelsen kasserede forsvaret to nævninge, der ikke havde tilknytning til landbruget, således at man endte op med otte ud af 12 nævninge med stillingsbetegnelsen gårdejer eller landmand. Desuden kendte nævningenes formand, en lærer, en af de tiltalte fra seminarietiden, uden at dette forhold kom frem i lyset.⁶⁴ Den udvalgte nævningekreds var derfor næppe ganske upartisk. En anden hurdle for statsadvokaten var latterliggørelsen af sigtelserne og en *Verharmlosung* af de anklagede. En tredje faktor var en manglende retsdisciplin. *Dybbøl-Postens* reportage registrerede talrige eksempler på publikums meningstilkendegivelser i form af »munterhed,« »jubel« eller endog »stormende munterhed«, men giver ingen oplysninger om indskriden fra retsformandens side over for de muntre tilhørere. Han forbrød sig herved mod § 151 i Retsplejeloven af 1916, hvorefter retsformanden »våger over, at forhandlingerne foregår med den tilbørlige orden og værdighed«. Den slappe retsdisciplin svækkede utvivlsomt statsanklagerens sag, hvilket sammen med retsformandens udelukkelse af § 85 som domsgrundlag gjorde det lettere for nævningene at afgive en frifindelseskendelse.

Efterspil

Selvstyrebevægelsens folk blev frikendt i retten, men det var begrænset, hvad den fik ud af frifindelserne. Da dommen faldt, var bevægelsen trængt af de udeblevne resultater. Aabenraa-mødet i oktober 1926, der efter manges opfattelse skulle være signalet til, at *nu* skete det, endte i en tam resolution og en formålsløs byvandring gennem Aabenraas gader. Det kom til et brud mellem Petersen og Kylling, og et forsøg på at komme ind i det forhadte Folketing ved valget 2. december 1926 blev en fuser: 2.117 stemmer i hele Sønderjylland var ikke nok til et mandat. Bevægelsen fjernede sig nu stadig mere fra realiteternes verden, som da et nyt folkemøde i Aabenraa i sommeren 1927 påberåbte sig kong Christians »lensherrerettigheder« over Slesvig. Andre eksempler var amatøragtige forsøg på at sprænge Nationalbanken ved at trykke egne pengesedler og på at rekruttere medlemmer til en såkaldt slesvigsk brigade, D.s.B.

Det kom ikke til flere sammenstød mellem myndighederne og Selvstyrebevægelsen. Myndighederne havde kikket Cornelius Petersen

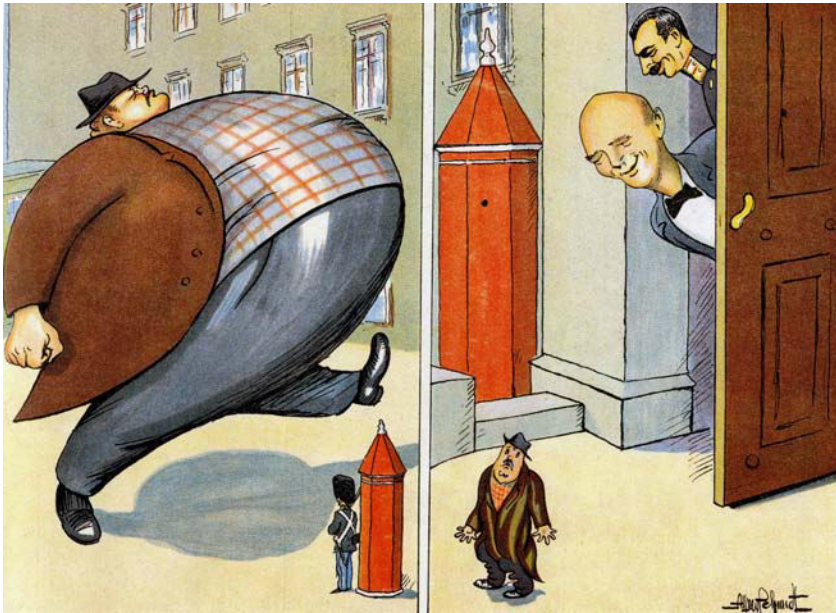
ud som en politisk ineffektiv spiller, hvis bevægelse nu afløstes af andre protestbevægelser i Sønderjylland, men ingen med de vidtrækkende utopiske perspektiver, som Cornelius Petersens bevægelse havde haft. Petersen var i 1928 indlagt en tid på Augustenborg Sindsygehospital og orienterede sig fra nu mod nazismen, uden dog at komme til at spille nogen fremstående rolle. Ved hans begravelse i 1935 talte den nye fører, Frits Clausen, ved kisten.⁶⁵

For oprørets hovedpersoner fik frifindelsen ganske forskellige konsekvenser. Alle tre havde været suspenderet fra tjenesten under retssagen, men suspensionen var blevet hævet efter ankefristens udløb i februar 1927. Herefter kunne de tre fortsætte deres militære tjenester uden afbræk eller bemærkninger i papirerne. Højmark-Jensen genoptog nu sine regelmæssige årlige indkaldelser ved siden af lærergeringen frem til oktober 1932, hvor han tog sin afsked fra hæren. Højmark-Jensen skal være blevet modtaget som en folkehelt ved hjemkomsten efter frifindelsen og blev med tiden en markant figur i det lokale kultur- og foreningsliv. Han bevarede sine national-konservative synspunkter, men blandede sig ikke i den partipolitiske debat. Han pensioneredes i 1960 og døde i 1963.

Den 13 år yngre Quistgaard havde vanskeligere ved at finde sig til rette i Tønder efter retssagen. På et tidspunkt må hans ansættelse hos Cornelius Petersen være ophørt, idet han i juni 1927 findes registreret i Tønder kirkebog som »repræsentant«. Og inden for det næste års tid emigrerede han til Canada, men bevarede sin tilknytning til hæren; i 1931 blev han fritaget for indkaldelse til fortsat tjeneste frem til 1934. I Canada blev han med tiden en succesrig industrimand og endte karrieren som generaldirektør for Frankrig for et canadisk stålfirma. Han døde i 1968.

Den tredje sigtede i sagen, premierløjtnant Jørgensen, genoptog sin militære karriere efter at suspensionen var hævet og avancerede senere til kaptajn. Karrieren var ikke uoplettet, idet han fik yderligere to disciplinærsager på halsen. Men det forhindrede ikke, at han den 6. juli 1941 blev tildelt ridderkorset af Dannebrogordenen. Ti dage senere fulgte forklaringen, idet han trådte uden for nummer og fik »rejsetilladelse indtil videre«. Jørgensen havde ladet sig hverve til Frikorps Danmark, hvor han avancerede til Sturmbannführer (major). I retsopgøret efter krigen blev han idømt tre års fængsel.

Drama, tragedie eller farce? Der var mange dramatiske forløb, både omkring oprøret og omkring Selvstyrebevægelsen: De dramatiske

Trods frifindelserne i løjtnant-affæren gik det hurtigt ned ad bakke for Cornelius Petersen og Selvstyrebevægelsen. Samtidig med at bevægelsen stillede stadig mere radikale krav om politiske og økonomiske indrømmelser, mistede den troværdighed og indflydelse. Et eksempel herpå er Petersens resultatløse audiens hos Christian X, der medførte en bidsk kommentar af Alfred Schmidt i årets Blæksprutte i 1927. Billedteksten lød: »Cornelius Petersens sælsomme forvandling. Kosmisk pantomime i tvende afdelinger. I: Før audiensen. II: Efter audiensen.«

fængslinger af de to hovedpersoner; den drakoniske sigtelse imod dem, Selvstyrebevægelsens stadig mere desperate forsøg på at bevare kontrollen over begivenhederne m.v. Det tragiske lå i de mange menneskeskæbner, som blev kørt over i tvangsauktionernes kølvand, og i de skuffede forventninger til Genforeningen hos en bredere kreds af sønderjyder. Farcen udspillede på flere planer: For det første kunne adskillige af enkeltepisoderne kun kalde på smilebåndet. Dernæst blev farcen bevidst taget i brug, både af de anklagede i deres forsøg på at klare frisag efter tåbeparagraffen, og af det sønderjyske publikum for at give den grundlæggende sympati for de anklagede til kende.

I den afgørende fase, retssagen den 17. januar 1927, sejrede farcen, fordi dommerkollegiet tillod det, og fordi anklagemyndigheden veg tilbage fra en konfrontation med folkestemningen.

KILDER OG LITTERATUR

Utrykte kilder:

Arildskov, Max, 1972. »Max Arildskovs
»Jydske Værns historie 1925-1930«.

Upubliceret manuskript, redigeret af
René Rasmussen. Rigsarkivet, Aa-
benraa.

Forholdsattest for Søren Lauritz Høj-
mark-Jensen, 1925. Privat arkiv.

Krigsministeriet: *Officersstamblade for
Søren Lauritz Højmark-Jensen, Thor Pe-
ter Frants Jens Jørgensen og Knud Quist-
gaard* (pk. 61, 67 og 111.) Rigsarkivet,
København.

*Politiets registerblade. Oplysninger 1919-
21 om Søren Lauritz Højmark-Jensen.*
Københavns Stadsarkiv.

Rigsadvokaten 1926-1926. *Materiale
vedr. Bondeværnet og Cornelius Peter-
sen.* Rigsarkivet, København, 1349.

»Sønderjyllands revolutionære fortid«,
Liberator, <http://liberator.dk> (anarkist-
isk webportal).

Tønder Politi, Kriminalpolitiet. *Akter
vedrørende Cornelius Petersen og bonde-
værnet.* Rigsarkivet, Aabenraa. Lb.nr.
1539.

Trykte kilder:

Berlingske Tidende 1926.

Bondens Selvstyre 1925-27.

Dybbøl-Posten 1925-27.

Folkets Selvstyre 1926-27.

Fyns Venstreblad 1926.

Kolding Socialdemokrat 1926.

Nationaltidende 1926.

Ugeskrift for Retsvæsen 1927, s. 487-491.

Referat af sønderjysk nævningsesag
409/1926.

Litteratur:

Andersen, Morten: *Fra Region til Græn-
seregion. Regional genopbygning og
grænsepolitik i Slesvigregionen 1918-
1933.* Odense 2006.

Dansk Biografisk Leksikon, 3. udg. 1979-
84.

Fink, Troels: »De politiske bevægelser i
Nordslesvig i 1920'erne«, *Nordslesvig
efter Genforeningen. 7 radioforedrag.*
Skrifter udgivet af Historisk Samfund
for Sønderjylland, nr. 12, 1952, s. 15-
21.

Fink, Troels: »Jordkampen i Nordslesvig
efter Genforeningen«, *Nordslesvig efter
Genforeningen. 7 radioforedrag.* Skrifter
udgivet af Historisk Samfund for
Sønderjylland, nr. 12, 1952, s. 22-29.

Lauridsen, John T. (udg.): *Føreren har or-
det. Frits Clausen om sig selv og
DNSAP.* København 2003.

Petersen, Cornelius: *Parlamentarismens
sammenbrud.* København 1922.

Schultz Hansen, Hans: *Det sønderjyske
landbrugs historie 1830-1993.* Aaben-
raa 1994.

Schultz Hansen, Hans og Henrik Bec-
ker-Christensen (red.): *Sønderjyllands
historie. Bind 2: Efter 1815.* Aabenraa
2009.

Schultz Hansen, Hans: »Cornelius
Petersen – frisisk pioner og slesvigsk
selvstyreagitator«, Inge Adriansen
og Mikkel Leth Jespersen (red.): *Skur-
ke og helte i Sønderjyllands historie.* Aa-
benraa 2012, s. 244-259.

Thaler, Peter: »Cornelius Petersen«, *Sønderjysk Månedsskrift*, 2008/5, s.
174-80.

NOTER

1. Søndre Landsret blev oprettet i 1920 til at behandle sager omkring overgangen fra tysk til dansk retssystem efter Genforeningen. Retten fungerede til 1927, hvor sagerne blev overført til Vestre Landsret i Viborg.
2. Søndre Landsrets Domme 17.1.1927, *Ugeskrift for Retsvæsen* 1927, s. 487-91.
3. Den følgende redegørelse for den økonomiske udvikling bygger fortrinsvis på Schultz Hansen 1994, Fink 1952 og Andersen 2006.
4. Schultz Hansen 1994, s. 220.
5. Schultz Hansen 1994, s. 221-22.
6. *Dansk Biografisk Leksikon*.
7. Skildringen af Grænseværnet byg-

- ger på et manuskript af Max Arildskov, *Jydske Værns historie 1925-30*, redigeret af arkivar René Rasmussen, Rigsarkivet, Aabenraa, der venligt har stillet en kopi til rådighed.
8. Smst. Mine fremhævelser (N.P.).
 9. Schultz Hansen 1994, s. 227.
 10. Rapport vedr. afhøring af Kylling, juni 1926. Rigsadvokaten, 1926-1926. Rigsarkivet, København 1349.
 11. »Hvorfor?«, *BS (Bondens Selvstyre)* nr. 1, 3.1.1926.
 12. En tidlig version af Cornelius Petersens anti-parlamentarisme findes i pjecen Petersen 1922.
 13. *BS* nr. 2, 10.2.1926.
 14. *BS* nr. 25, 28.6.1926; »En dyr mand«, *BS* 8.10.1926.
 15. *BS* nr. 5, 31.1.1926.
 16. *BS* nr. 27, 3.7.1926.
 17. *BS* nr. 21, 23.5.1926.
 18. »Bondens Selvstyres program«. *BS* nr. 21, 23.5.1926.
 19. Se opslag om »Libertarianism«, *Internet Encyclopedia of Philosophy* (<http://www.iep.utm.edu/libertar/>).
 20. »Proto-«; »tidlig«, »første form af«.
 21. *BS* nr. 36, 5.9.1926.
 22. Han tilføjede dog, at dette kunne fremkalde en modreaktion. »Vi går derfor en anden vej. Først skal hele folket være klar over ondt og godt, styre eller udplyndring«.
 23. Dommen, der faldt i byretten den 1.10.1926, lød på tre måneders fængsel. I landsretten blev der indføjet en forvandlingsstraf på 2.000 kr., som Petersens tilhængere betalte.
 24. Cit. i Schultz Hansen 2012, s. 258.
 25. Andersen 2006, s. 288f.
 26. Se rapport om afhøring af Petersen og Kylling, juni 1926. Rigsadvokaten, 1926-1926. Rigsarkivet, København 1349.
 27. Afhøring af Edlev Eskild Petersen 23.6.1926. Smst.
 28. *Dybbøl-Posten* 22.6.1926; »Bondeværnets lov: Forsvar hvad du har«.
 29. *Kolding Socialdemokrat* 2.7.1926.
 30. Schultz Hansen 1992, s. 228; brev Statspolitiet chef til politimester Seidenfaden, Tønder, 2.7.1926. Rigsadvokaten 1926-1926.
 31. *Dybbøl-Posten* 19.10. og 9.11.1926; Rapport vedr. ransagningen på Vester Anflod, 11.11.1926. Rigsadvokaten 1926-1926.
 32. *Folkets Selvstyre (FS)* 11.10.1926.
 33. Forfatteren takker cand.theol. Ingrid Quistgaard Mikkelsen og cand.theol. Søren Højmark for oplysninger.
 34. Se politiafhøring af Quistgaard. 17.10.1926. Tønder Politi.
 35. Generalia-rapport for sigtede, Statspolitiet, 9.10.1926.
 36. *Nationaltidende* 11.10.1926.
 37. Se *Politiets registerblade*, 1919-21.
 38. *Nationaltidende* 14.10.1926.
 39. Forholdsattest 1925.
 40. *Nationaltidende* 11.10.1926.
 41. I et brev til faderen den 10.9.1926 bad han denne om, hvis han blev afhørt, at sige, at Jørgensen og Andrup ofte havde sagt, at de ikke sympatiserede med de to reserveløjtnanter og var kede af at have gjort Quistgaards bekendtskab. Rigsadvokaten 1926-1926.
 42. Arendrups far var en pensioneret generalmajor, og tanken var gennem ham at komme i forbindelse med flådechef, viceadmiral Henri Konow for at vinde ham for sagen.
 43. *Berlingske Tidende* 12.10.1926.
 44. Cit. i *Dybbøl-Posten* 9.10.1926.
 45. *Dybbøl-Posten* 12.10.1926.
 46. Afhøring af Quistgaard 9.10.1926. Udskrift af retsbogen for retskreds 69, Haderslev Købstad, 9.10.1926.
 47. Afskrift af redegørelse fra Quistgaard 12.10. 1926. Rigsadvokaten 1926-1926.
 48. Afskrift af politiafhøring af Quistgaard, 17.10. 1926.
 49. »Vor næste etappe [sic]«, *FS* 12.11. 1926.
 50. Rapport vedr. afhøring af Cornelius Petersen 12.10.1926. Rigsadvokaten 1926-1926.
 51. Jf. Quistgaards beretning af 12.10. 1926. Se note 45.
 52. Politiafhøring 17.10.1926; Søndre Landsrets domme 1927, *Ugeskrift for Retsvæsen* 1927, s. 487-91.
 53. Rapport. Statspolitiet i Tønder 13.10.1926.
 54. Søndre Landsrets domme, *Ugeskrift for Retsvæsen* 1927, s. 487-91.
 55. Smst.
 56. En hentydning til general Primo de

- Riveras militærkup i Spanien, september 1923.
57. Se note 49.
 58. Afskrift af rundskrivelse, dat. 11.9.1926 (Storegade 14, Tønder).
 59. Der er tre hovedkilder til retsforhandlingerne, det officielle domsreferat trykt i *Ugeskrift for Retsvæsen og Dybbøl-Postens og Folkets Selvstyres* reportager 17. og 18.1.1927.
 60. *Dybbøl-Posten* 18.1.1927.
 61. Referat af grundlovsforhør 8.10.1926.
 62. *Dybbøl-Posten* 17.1.1927.
 63. Med direkte aktion mentes formentlig passiv modstand, f.eks. ved gårdudsættelser.
 64. Meddelelse fra sønnen Søren Højmark.
 65. Lauridsen 2003.

Zusammenfassung

Der sogenannte »Leutnant-Putsch« in Tønder im Jahre 1926 setzte sich aus einer seltsamen Mischung aus Drama, Tragödie und Farce zusammen. Der Putsch (oder eher Putsch-Versuch) führte dazu, dass drei junge Offiziere wegen Staatsverbrechen angeklagt wurden. Konkret hatten die Angeklagten eine Gruppe von Offiziers-Kollegen dazu aufgefordert, an einer unbestimmten Aktion gegen den »Parlamentarismus« zu teilnehmen.

Der Putsch endete mit der Festnahme der drei vermuteten Anstifter und zur Einleitung einer polizeilichen Untersuchung gegen sie. Diese enthüllte so viele Beispiele von Amateurhaftigkeit und Naivität, dass dies nach einer weit verbreiteten Meinung eher jugendliche Gedankenlosigkeit als seriöse strategische Planung ausmachte.

Es gab jedoch auch eine ernsthaftere Meinung. Es stellte sich nämlich heraus, dass die angeklagten Offiziere nicht auf eigene Initiative handelten, sondern auf Anregung des Leiters der sogenannten Selbstverwaltungsbewegung in Nordschleswig, Cornelius Petersen. Diese Bewegung verlangte neben drastischer Schritte zur Bekämpfung der landwirtschaftlichen Krise auch noch politische Reformen zur Förderung von Petersens Utopie, eine Rückkehr zur mittelalterlichen Bauernrepublik in Friesland. Die polizeiliche Untersuchung stellte fest, dass Petersen zwei Offizieren den Auftrag zur Untersuchung dessen gegeben hatte, wie Heer und Flotte auf eine anti-parlamentarische Aktion reagieren würde.

Am 17. Januar 1927 kam der Putsch vor das Landesgericht in Sønderburg. Nach einem Prozess, wo die Angeklagten deutlich die Sympathie der Zuhörer hatten, fiel das Urteil: Freispruch.